

УДК 343.976

Д. М. Миرونюк

**РЕАЛІЗАЦІЯ У ПРАВОЗАСТОСОВНІЙ ПРАКТИЦІ
РЕЗУЛЬТАТІВ КРИМІНОЛОГІЧНОГО МОНІТОРИНГУ
ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ**

Досліджено можливості використання у правозастосовній практиці результатів кримінологічного моніторингу ефективності правового регулювання у сфері протидії злочинності. Запропоновано два відповідні напрями: інформаційне забезпечення кримінологічного прогнозування у процесі планування кримінально-превентивної діяльності; використання моніторингу для оптимізації управління діяльністю суб'єктів протидії злочинності за результатом виявлення кримінологічної неефективності певних аспектів правореалізації чи правозастосування. Надано розгорнуту характеристику кожному з них.

Ключові слова: ефективність, правове регулювання, протидія злочинності, кримінологічний моніторинг, прогнозування, планування.

Кримінологічний моніторинг ефективності правового регулювання є невід'ємною складовою забезпечення наукової обґрунтованості правотворчості у сфері протидії злочинності та соціальної адаптивності останньої в цілому. Водночас його результати можуть знаходити свою реалізацію не тільки у сфері правотворчої діяльності, а й у безпосередньому правозастосуванні. І це є цілком зрозумілим, адже правове регулювання як об'єкт моніторингу не вичерпується виключно нормами права. Не менш важливими його аспектами, які суттєво впливають на результативність кримінально-превентивної діяльності, є практика застосування і реалізації положень відповідних нормативно-правових актів. Останні можуть бути в цілому обґрунтованими як за формою, так і за змістом.

© Миرونюк Д. М., 2014

Однак усталеність у діяльності спеціалізованих суб'єктів протидії злочинності та інших осіб, з якими у них виникають правовідносини, асоціальних, а подекуди – і кримінальних практик часто не дозволяє говорити про кримінологічну ефективність правового регулювання. Старання законодавця можуть бути зведені нанівець паразитарним традиціоналізмом у функціонуванні вказаних суб'єктів, породженим як попереднім станом правового регулювання, так і його неналежними умовами, що елімінують цінність і значимість позитивно-правового компонента. Як засвідчує аналіз системи протидії злочинності, в ній існують цілком стійкі закономірності соціальної самоорганізації, що визначають логіку розвитку відповідних процесів [1; 2, с. 272]. Тож практика правозастосування у сфері протидії злочинності також потребує належного забезпечення систематичним моніторинговим супроводженням.

Теоретичні дослідження кримінологічних аспектів моніторингової діяльності тією чи іншою мірою висвітлено у працях Ю. М. Антоняна, О. М. Бандурки, В. С. Батиргарєєвої, М. М. Биргеу, Є. М. Блажівського, В. В. Василевича, М. Г. Вербенського, С. Ю. Віцина, В. О. Глушкова, В. В. Голіни, І. М. Даньшина, Т. А. Денисової, О. М. Джужі, А. І. Долгової, А. П. Закалюка, О. Г. Кальмана, В. М. Кудрявцева, О. М. Литвинова, В. В. Лунєєва, В. М. Поповича та інших дослідників. Водночас, визнаючи суттєвий внесок указаної плеяди вчених у розроблення означеної проблематики, слід все ж зауважити, що й досі залишаються недостатньо вирішеними наукові та практичні проблеми використання результатів моніторингу у правозастосовній кримінально-превентивній діяльності, чим і зумовлюється актуальність теми статті.

Мета статті полягає у визначенні та характеристиці напрямів використання у правозастосовній кримінально-превентивній діяльності результатів кримінологічного моніторингу ефективності правового регулювання у сфері протидії злочинності.

Слід зауважити, що значущість реалізації результатів кримінологічного моніторингу у правозастосовній кримінально-превентивній практиці окрім іншого обумовлюється потенційною можливістю переривати віддалені від правових чинників криміногенних факторів. Йдеться про те, що, як слушно зазначають О. М. Бандурка та О. М. Литвинов, запобіжна, зокрема правоохоронна, діяльність у силу своєї специфіки може обмежувати права і свободи людини, тому вона повинна здійснюватись суворо у рамках закону, що є найважливішою гарантією забезпечення конституційних прав і свобод громадян [3, с. 119]. В той же час поширення правопорушень у роботі правоохоронних органів, судів, тобто деформації у правозастосовному компоненті, завжди тягне за собою ланцюгову реакцію у виді зміцнення нігілістичного відношення до них, поширення злочинів як проти їх авторитету, так і іншого спрямування,

а також зростання рівня латентності, обумовленого недовірою до системи кримінальної юстиції. Тому вчасна адаптація правозастосовної діяльності до соціальних очікувань, запитів, приведення її у повну відповідність до вимог закону, і не лише його букви, а й духу, вимагає здійснення моніторингу її параметрів як складової механізму правового регулювання. При цьому, враховуючи особливості організації управління вказаною діяльністю, вважаємо за доцільно запропонувати два магістральні напрями використання у ній результатів кримінологічного моніторингу ефективності правового регулювання.

1. Інформаційне забезпечення кримінологічного прогнозування для належного планування розвитку системи протидії злочинності взагалі та окремих її складових з урахуванням відповідних правових основ та з метою забезпечення стійкості її функціонування.

Відомо, що кримінологічний моніторинг належить до інформаційно-аналітичної діяльності, що розгортається в системі управління протидією злочинності. Остання ж, як відомо, здійснюється на плановій основі, що зводить кримінологічне прогнозування до рангу невід'ємних його складових. Як слушно з цього приводу зазначає Г. А. Аванесов, якщо у процесі управління виходити лише з інформації, що описує систему тільки у конкретний момент, та не брати до уваги минулий її стан та майбутні умови функціонування, то управління не буде оптимальним [4, с. 358]. Більше того, оскільки кримінально-превентивна практика є за своїм змістом публічною, здійснюється виключно в межах закону, то й актуалізується значення моніторингу ефективності правового регулювання в контексті прогнозування напрямів та форм прояву правореалізаційної і правозастосовної практики з огляду на її адаптивні реакції як на законодавчу основу, так і на зовнішньо- і внутрішньосистемні умови протікання. Зрештою імовірні сценарії функціонування системи протидії злочинності у визначених соціально-правових умовах використовуються для планування діяльності щодо запобігання злочинам, у тому числі і шляхом вироблення саморуйнівних прогнозів.

В цьому контексті основним завданням, що ставиться перед суб'єктом управління протидією злочинності під час використання результатів кримінологічного моніторингу ефективності правового регулювання, є:

– *забезпечення повної та всебічної реалізації правового статусу спеціалізованих суб'єктів кримінально-превентивної діяльності.* Це означає приведення їх діяльності у відповідність як до вимог закону, так і до цілей запобіжної діяльності. Визначені у нормативно-правових актах зміст та межі їх компетенції мають набувати чітких правозастосовних контурів, а сама практика правозастосування та правореалізації повинна виходити з вимог науковості, оперативності та гнучкості.

В цьому аспекті головною гносеологічною задачею є віднайдення в конкретно-історичний проміжок часу найбільш оптимального балансу між реальними можливостями правозастосовної, правореалізаційної кримінально-превентивної практики та вимогами нормативно-правового компонента механізму правового регулювання. За аналогією з концепцією злочинності Е. Дюркгейма, в якій відстоюється обґрунтована думка про існування певного нормального рівня кримінальної активності, що описується категорією «насиченість суспільства злочинністю», має бути сформована методика визначення нормального стану дисбалансу між позитивним правом та практикою його реалізації у сфері протидії злочинності. Кримінологічний же моніторинг у цьому розумінні виступатиме інструментом спостереження за відповідністю фактичного стану правозастосування його науково обґрунтованим параметрам за визначених умов. В цьому і полягає його цінність, що візуалізується в контексті реформування системи протидії злочинності протягом відносно тривалої перспективи. Звичайно, така діяльність потребує окремого наукового забезпечення та монографічного розроблення проблем визначення означеного вище нормального стану невідповідності між правозастосуванням, правореалізацією та нормативно-правовими вимогами до них у системі протидії злочинності.

– *інформаційно-аналітичне забезпечення управління діяльністю щодо мінімізації зловживання правом як з боку спеціалізованих суб'єктів протидії злочинності, так і з боку інших осіб, з якими у них виникають правовідносини. До них, зокрема, відносяться кримінально-правові, кримінально-процесуальні, кримінально-вионавчі, частково – адміністративно-правові відносини;*

– *інформаційно-аналітичне забезпечення управління ефективністю правореалізації та правозастосування у запобіжній діяльності спеціалізованих суб'єктів у межах планування протидії злочинності.* Як зазначає Г. А. Аванесов, планування – це складання відповідної системи взаємопов'язаних завдань, що визначають послідовність, порядок та строки виконання комплексу заходів у сфері протидії злочинності [4, с. 355]. Вироблення та складання плану є елемент більш загальної, універсальної функції управління, що полягає у виробленні та прийнятті управлінського рішення [5, с. 9]. А оскільки планування функціонування системи протидії злочинності жорстко обмежене та водночас упорядковане складовими соціально-правового механізму, то воно обов'язково має спиратися на результати кримінологічного моніторингу ефективності правового регулювання, враховувати їх та передбачати заходи щодо її підвищення, зокрема й у площині правореалізації і правозастосування.

2. Використання результатів моніторингу для оптимізації управління діяльністю суб'єктів протидії злочинності за результатом виявлення кримінологічної неефективності

певних аспектів правореалізації чи правозастосування. Як правило, такі зміни з огляду на публічний характер указаної діяльності супроводжуються виданням чи то індивідуальних нормативних актів, чи то відомчих нормативно-правових актів на галузевому, міжгалузевому, регіональному або місцевому рівнях. Вони можуть бути спрямовані на оптимізацію контролю (як відомчого, так і позавідомчого) за діяльністю спеціалізованих суб'єктів протидії злочинності, її форм, методів, умов, у тому числі тих, що стосуються особистої безпеки тощо.

Для прикладу можна навести модель організованої нами узагальненої моніторингової системи, яку було створено на базі розрізнених, але періодичних ініціативних наукових досліджень, збирання та узагальнення даних офіційної статистичної звітності щодо рівня рецидиву злочинів, у тому числі пенітенціарного, які зіставлялися із судовою та слідчою практикою щодо обрання запобіжних заходів на стадії досудового розслідування у кримінальному провадженні, а також призначення покарання у виді позбавлення волі. Свідомо упускаючи детальний опис аналітичних процедур, зазначимо, що була встановлена стійка кореляція: а) між рівнем ув'язнених, щодо яких був обраний запобіжний захід у виді тримання під вартою, та рівнем злочинності і смертності у слідчих ізоляторах ДПіТС України; б) між рівнем засуджених до позбавлення волі та рівнем рецидивної пенітенціарної та постпенітенціарної злочинності. Ці зв'язки в цілому є відомими в кримінологічній науці та зазвичай описуються через явище призонізації. Моніторинг їх (зв'язків) інтенсивності – одне із завдань зниження криміногенних ефектів призонізації, основні детермінанти яких перебувають саме в площині правозастосовної практики, а не нормативно-правового компонента правового регулювання. Шлях до нейтралізації цих зв'язків – трансформація практики обрання запобіжних заходів та призначення покарань із наданням пріоритету нев'язничним їх різновидам у тих межах, що визначені законом.

Проілюстрований приклад засвідчує прикладну спрямованість використання результатів кримінологічного моніторингу ефективності правового регулювання у сфері правозастосування, що виявляється у максимальному використанні потенційних можливостей закону виключно через пошук найбільш оптимальних організаційних і суто кримінологічних параметрів реалізації його положень.

Узагальнення концептуальних основ управління діяльністю суб'єктів протидії злочинності дає можливість запропонувати такі вектори реалізації результатів кримінологічного моніторингу ефективності правового регулювання у кримінально-превентивній практиці:

– інформаційно-аналітичне забезпечення удосконалення стратегії і тактики протидії злочинності і запобігання злочинам.

У цьому контексті слушною видається думка О. Г. Кальмана, який зауважував на тому, що під час розробки стратегій і тактики попередження злочинів необхідно обов'язково враховувати *механізм* (курсив наш. – Д. М.) реалізації запобіжних заходів [6, с. 18]. На цьому ж наголошують й О. М. Бандурка та О. М. Литвинов, зазначаючи, що можна з упевненістю констатувати наявність стійкого, вираженого, синтезуючого зв'язку між функціонуванням системи протидії злочинності і необхідністю аналізу її механізму, а також проявів цього механізму у формі відображення різних видів взаємодій елементів системи. Такого роду прояви у своїй основі мають управлінську природу, оскільки і сама протидія злочинності є специфічним видом соціального управління [3, с. 119–120]. В той же час кримінологічний моніторинг ефективності правового регулювання розглядається як складова соціально-правового механізму протидії злочинності. Тож повноцінне науково обґрунтоване реформування стратегічних та тактичних основ кримінально-превентивної діяльності в принципі не повинно здійснюватись без урахування результатів моніторингової діяльності, які формують динамічну інформаційну модель указанного механізму у контексті його соціальної значимості, тобто для стабілізації та зміцнення криміногенної безпеки;

– *інформаційно-аналітичне забезпечення удосконалення форм запобіжної діяльності*. В цьому випадку йдеться про створення динамічної інформаційної моделі реалізації ранньої, безпосередньої та посткримінальної профілактики злочинів, спостереження за її змінами. Основна мета такої діяльності – планомірне впровадження тактики зміни пріоритетів у правозастосовній та правореалізаційній діяльності з акцентом на ранню профілактику. Особливо актуальним у цьому контексті є запровадження системи показників та інших організаційно-управлінських факторів стимулювання саме цієї форми профілактики з одночасним відходом від практики оцінки діяльності правоохоронних органів виключно за рівнем розкриття злочинів. Проте реалізація вказаного напрямку використання можливостей кримінологічного моніторингу лежить у площині успішного вирішення гносеологічних та аксіологічних задач іншого порядку. Як слушно зауважує Г. А. Аванесов, розгляд питань ранньої профілактики закономірно тягне за собою постановку низки фонових завдань, а саме: з'ясування суб'єктів такої профілактики, моменту, з якого вона має починатися, формалізовані його ознаки, які б були достатні для виявлення, фіксації, узагальнення на масовому рівні тощо [7, с. 404–405]. Дійсно, пласт науково-методичних та організаційно-правових проблем, з якими пов'язана рання профілактика, досить широкий. І використання в її цілях кримінологічного моніторингу правового регулювання не є виключенням. Проте, не претендуючи на формування в цій роботі

вичерпних та концептуально завершених висновків щодо цього аспекту досліджуваної проблематики, зауважимо лише, що саме моніторингові процедури здатні забезпечити систематичне спостереження, оцінку за ефективністю правозастосування та право реалізації у сфері ранньої кримінологічної профілактики, а тому мають бути обов'язковою складовою процесу управління нею. При цьому предметні межі створюваної у цих цілях моніторингової системи набуватимуть значно ширших контурів, що пов'язано із перенесенням акцентів кримінальної превенції зі спеціально-кримінологічного на загальносоціальний рівень;

– *інформаційно-аналітичне забезпечення удосконалення методів запобіжної діяльності*. Як зазначає О. М. Литвинов, джерелом виникнення проблем у застосуванні методів є рівень впливу, хоча і сутність методів може бути зрозумілою лише у зв'язку з тією або іншою практичною діяльністю. У цьому зв'язку представляється, що метод є певним, заснованим на суб'єктивній стороні засобом, через який суб'єкт співвідноситься з об'єктом. Тут необхідно підкреслити, що саме в об'єктах, цілях і умовах діяльності варто шукати специфіку застосування тих або інших методів. Методи виступають як способи реалізації принципів, а останні складають змістовну основу методів. Принципи ж базуються на цілях [8, с. 77–78]. В цьому контексті використання результатів кримінологічного моніторингу ефективності правового регулювання у кримінально-превентивній правозастосовній практиці знаходиться у площині управління, перш за все, цілями цієї діяльності. Останні можуть мати як стратегічний, так і тактичний характер. У першому випадку йдеться про фундаментальні, світоглядні, ідеологічні засади правозастосування у практиці запобігання злочинності, оформлені у телеологічній основі того чи іншого рівня діяльності. В другому ж – про окремо-вузлові, дистанційні цілі, характерні чи то для організації функціонування окремої ланки механізму протидії злочинності, чи то для певного етапу його розвитку в цілому.

Варто зауважити, що ефективність застосування тих чи інших методів кримінологічного впливу, окрім компетентнісних і суто правових чинників, визначається також і умовами своєчасності та доцільності з урахуванням певного соціального контексту (економічних, політичних, культурних умов, криміногенної обстановки тощо). У зв'язку з цим одним із важливих напрямів реалізації результатів кримінологічного моніторингу правового регулювання у правозастосовній практиці спеціалізованих суб'єктів протидії злочинності слід визнати надання суб'єкту управління в цій системі повної та оперативної інформації щодо відповідності регламентованих позитивним правом та застосовуваних у визначених умовах методів кримінологічного впливу тим цілям, які ставляться перед конкретним сегментом механізму запобіжної діяльності у конкретний

проміжок часу. Отримання такої інформації необхідне для забезпечення соціальної адаптивності методичного арсеналу кримінально-превентивної практики.

Таким чином, кримінологічний моніторинг ефективності правового регулювання у сфері протидії злочинності має бути невід'ємною складовою управління її функціонуванням як на рівні правотворчої, так і правозастосовної, правореалізаційної діяльності. Отже, кримінологічний моніторинг виступає наскрізним інформаційно-аналітичним компонентом для всієї організації профілактики злочинів, пронизуючи кожен її структурний елемент, який є об'єктом управління впливу.

Список використаних джерел: 1. Малков С. Ю. Логико-математическое моделирование социально-экономических систем. Методический аспект / С. Ю. Малков, В. И. Ковалев, С. С. Лобов // Стратегическая стабильность. – 2002. – № 3. – С. 27–44. 2. Білоусова О. О. Проблеми моделювання системи протидії злочинності / О. О. Білоусова // Публічне право. – 2011. – № 3. – С. 272–277. 3. Бандурка О. М. Протидія злочинності та профілактика злочинів : монографія / О. М. Бандурка, О. М. Литвинов. – Харків : Вид-во ХНУВС, 2011. – 308 с. 4. Аванесов Г. А. Кримінологія. Прогностика. Управление : учеб. пособие / Г. А. Аванесов. – Горький : ГВШ МВД СССР, 1975. – 423 с. 5. Афанасьев В. Г. О содержании (основных функциях) управления социалистическим обществом / В. Г. Афанасьев // Научное управление обществом. – 1967. – Вып. 1. – С. 8–14. 6. Кальман О. Г. Злочинність у сфері економіки України : теоретичні та прикладні проблеми попередження : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Кальман Олександр Григорович. – Харків, 2004. – 36 с. 7. Аванесов Г. А. Кримінологія : учебник / Г. А. Аванесов. – М. : Акад. МВД СССР, 1984. – 498 с. 8. Литвинов О. М. Методи впливу в системі механізму протидії злочинності / О. М. Литвинов // Форум права. – 2006. – № 3. – С. 77–80 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2006_3_14_.pdf.

Надійшла до редколегії 28.05.2014

Миронюк Д. Н. Реализация в правоприменительной практике результатов криминалистического мониторинга эффективности правового регулирования в сфере противодействия преступности

Исследованы возможности использования в правоприменительной практике результатов криминалистического мониторинга эффективности правового регулирования в сфере противодействия преступности. Предложено два соответствующих направления: информационное обеспечение криминалистического прогнозирования в процессе планирования криминально-превентивной деятельности; использование мониторинга для оптимизации управления деятельностью субъектов противодействия преступности по результатам выявления криминалистической неэффективности определенных аспектов правореализации или правоприменения. Дана развернутая характеристика каждому из них.

Ключевые слова: эффективность, правовое регулирование, противодействие преступности, криминологический мониторинг, планирование, прогнозирование.

Myroniuk D. M. Realization within law enforcement practice the results of criminological monitoring of legal regulation's efficiency in the sphere of crime counteraction

The article is devoted to research the possibilities of using within law enforcement practice the results of criminological monitoring of legal regulation's efficiency in the sphere of crime counteraction. The author offers two relevant areas: information guaranteeing of criminological prediction in the process of planning criminal and preventive activity; using monitoring to optimize the management over subjects of crime counteraction by the results of identifying criminological inefficiency of certain aspects in the sphere of law realization or law enforcement.

The following vectors of using the results of the monitoring are distinguished additionally within the first direction: 1) guaranteeing full and comprehensive realization of the legal status of specialized subjects of criminal and preventive activity; 2) information and analytical support for management activity to minimize law abuse; 3) information and analytical support for managing the efficiency of law realization and law enforcement within protective activity of specialized subjects in terms of planning crime counteraction. Within the second direction the following vectors are distinguished: a) information and analytical support of improving the strategy and tactics of crime counteraction and crime prevention; b) information and analytical support of improving the forms of preventive activity; c) information and analytical support of improving the methods of preventive activity.

It is proved that criminological monitoring of legal regulation's efficiency in the sphere of crime counteraction is an integral part of the management of its functioning both at law-making and law enforcement level. Criminological monitoring acts as prevailing information and analytical component for the whole crime prevention organization, running through its every structural element that is the object of management influence.

Keywords: efficiency, legal regulation, crime counteraction, criminological monitoring, prediction, planning.

